

ПРОБЛЕМА ОСОБИСТІСНОГО ВИБОРУ ЛЮДИНИ У ДРАМАТУРГІЇ С. ВОРОБКЕВИЧА (НА МАТЕРІАЛІ ДРАМИ „БЛУДНИЙ СИН”)

У статті досліджено проблему особистісного вибору в житті селянина-гуцула кінця XIX – початку XX століття на основі текстового матеріалу драматичних творів Сидора Воробкевича; обґрунтовано процес вибору „вольної” праці у житті головного персонажа твору; зроблено висновки щодо розкриття власної позиції героя, особистісних цінностей, які спонукали його до кінцевого вибору свого життєвого шляху.

Ключові слова: особистісний вибір, драматичний твір, гуцульське життя, поетика твору.

Татьяна Быкова

Проблема личного выбора человека в драматургии С. Воробкевича (на материале драмы „Блудный сын”).

В статье исследована проблема личного выбора в жизни крестьянина-гуцула конца XIX – начала XX века на основе текстового материала драматических произведений Сидора Воробкевича; обосновано процесс выбора „вольного” труда в жизни главного персонажа произведения; сделаны выводы относительно раскрытия собственной позиции героя, личностных ценностей, которые побудили его к конечному выбору своего жизненного пути.

Ключевые слова: личный выбор, драматическое произведение, гуцульская жизнь, поэтика произведения.

Tetiana Bykova

The problem of personal choice in the human drama S. Vorobkevicha (based on the drama „Prodigal Son”).

This article explores the issue of personal choice in the life of a peasant-mtn late nineteenth – early twentieth century, based on texts of dramatic works of S. Vorobkevich, justified the selection process „free to” work in the life of the main character of the work, conclusions regarding the disclosure of their own position character, personal values, which prompted him to end his choice of life.

Key words: personal choice, dramatic work, hutsul life, poetics of the work.

До однієї з культурних парадигм людської діяльності загалом належить процес особистісного вибору. Адже кожна людина протягом свого життя, вступаючи у взаємні ціннісні відносини з іншими людьми і суспільством у цілому, неодноразово стає перед особистісним вибором тієї чи іншої моделі поведінки, власне, вибором свого життєвого шляху. Ставлячи перед собою чітко конкретну мету, людина переконує насамперед себе у її доцільності, а звідси й переконується у здатності діяти відповідно до цієї мети.

В українській літературі кінця XIX – початку XX століття існує чимала кількість творів, де герої також відповідно до життєвих ситуацій знаходяться перед необхідністю вибору між різними варіантами своєї поведінки і діяльності. Щодо активної діяльності таких героїв спонукає життєва ситуація, яка визначається насамперед інтересами, моральними переконаннями героя.

До українських письменників, які займалися творчою діяльністю наприкінці XIX століття і репрезентували цю вічну загальнолюдську проблему у власній творчості, належить й Сидір Воробкевич.

Отже, головна мета нашого дослідження ґрунтується на таких засадах: на основі текстового матеріалу малодослідженої п’єси „Блудний син” Сидора Воробкевича розкрити проблему особистісного вибору в житті селянина-гуцула кінця XIX – початку XX століття; дослідити процес вибору „вольної” праці у житті головного персонажа твору; зробити висновки щодо розкриття власної позиції героя, особистісних чинників, які спонукали його до кінцевого вибору свого життєвого шляху.

За основною проблематикою, порушеною у драматичному творі, „Блудний син” наблизений до „Бориславських оповідань” І. Франка та малої прози С. Коваліва, які у творах досліджували власне процес перетворення колишнього селянина на мешканця великого міста. У згаданих творах на робітничу тематику яскраво відтворено трагедію людської особистості в капіталістичному суспільстві кінця XIX століття.

Драма „Блудний син” за життя письменника не була надрукованою, як і основна частина його драматичної спадщини. На пояснення так званого незацікавлення постановкою окремих драм свого часу чекав від Львівського театру сам С. Воробкевич в одному із своїх листів: „Чудно і дивно

мені, що мій „Блудний син”, мій найкращий драматичний твір, у вас забутий, в скрині лежить і поневіряєсь” [6, с. 415]. Причиною такого замовчування була „жорстока правда галицького села так глибоко і яскраво відтворена драматургом” [9, с. 303].

Саме мелодрамою „Блудний син” (1885) письменник одним із перших в українській літературі звернув увагу тодішнього суспільства на проблему поступового перевтілення селянина-гуцула на представника робітництва, яскраво розкривши його негативний бік – від втрати єднання з рідною землею, з батьківщиною до повної моральної деградації людини, знищення власної гідності, духовної і найчастіше – фізичної загибелі. Розкриваючи вищезгадану проблему у творі, автор прагнув показати, як людина, будучи членом суспільства, чітко визначившись щодо цінностей, яким вона надає перевагу, робить особистісний вибір, який впливає не лише на його майбуття, а й унеможливує нормальний розвиток життєвих подій і ситуацій для інших людей, які асоціюють власне життя і власний вибір із життєвою позицією головного героя п’єси.

Свого часу досліджували і надавали оцінку окремим аспектам драматичної творчості С. Воробкевича наприкінці XIX – початку XX століття О. Огоновський, О. Маковей, І. Франко; у XX столітті, зважаючи на ідеологічний тиск, – це наукові розвідки Ф. Погребенника [8], вступні статті до вибраних творів літературознавців В. Лесина, О. Романця [2], М. Івасюка [4; 5] та ін.; серед сучасних дослідників творчості письменник варто звернути увагу на наукові здобутки П. Никоненка та М. Юрійчука [7; 12]. Саме вони назвали п’єсу „Блудний син” „лебединою піснею” С. Воробкевича-драматурга [7, с. 175]. Однак багато проблем, порушених у драматичних творах С. Воробкевича залишилося поза увагою дослідників, серед яких необхідно звернути увагу й на проблему особистісного вибору гуцула-селянина кінця XIX – початку XX століття.

Проблема особистісного вибору неодноразово ставала основою для написання багатьох художніх творів письменства. П’єса „Блудний син” (1885) С. Воробкевича є свідченням такого зацікавлення письменником згаданої проблематики, переломленої через процес капіталізації суспільства, який відбувався на межі XIX і XX століть.

Захопившись драматургією, С. Воробкевич досить активно переймався цією справою на території Західної України. Так, цілком доречно неодноразово у своїх працях, листах до інших діячів культури і мистецтва того часу він писав: „Я першим був, котрий дорогу показав, куда драмат. авторам ступати, щоб нашу народну сцену двинути, на рівні з другими народами стати. Народні, оригінальні драмат. твори, а не пусті переклади... суть важною школою для нашого народа” [6, с. 416]. Саме так він зрозумів позицію І. Франка, що „коли театр має бути школою життя, то мусить показувати нам те життя, зображувати й аналізувати його прояви, будити в слухача критику сього життя. А щоби така критика була вірна, мусить бути повною і всесторонньою, опиратися на повнім і широкім зображенню суспільності” [11, с. 45]. П’єсою „Блудний син” С. Воробкевич прагнув досягнути безмежні виміри народного життя, незважаючи на вибраний жанр мелодрами.

Загальновідомо, що процес особистісного вибору людини відбувається за умов врахування тих або інших життєвих цінностей. Тільки при цьому можливі два варіанти, які прогнозують подальший хід подій у житті особистості. По-перше, коли людина заздалегідь чітко визначилась щодо цінностей, яким вона віддає перевагу (і тих, які відкидає), і, отже, для здійснення конкретного акту вибору потребує лише виявлення представленості цих цінностей у наявних альтернативах. По-друге, існує у житті той варіант, коли треба передусім зробити вибір безпосередньо між цінностями. Розглянемо на прикладі п’єси „Блудний син”, як саме ці чинники розкриваються у процесі особистісного вибору героя.

До особистісного вибору персонажів драматичного твору „Блудний син” спонукає насамперед зіткнення у його світогляді двох способів сприйняття навколишнього світу. Перед очима реципієнта відбувається фактичне протистояння двох світів – світу патріархального, усталеного, світу гуцула-селянина, споконвічного господаря, власника своєї землі та маржини, із його проблемами і сподіваннями на подальше єднання із коріннями своїх пращурів, і світу капіталістичного, із його надмірною агресією до всього людського, із сильною жадобою до збагачення. Світ споконвічного господаря, патріархального життя у творі уособлюється в образах старого заможного гуцула Ілаша Яремки, його дружини Гафії, доньки Василяни, вірного слуги Якова, сільськими парубками і дівчатами. Інший світ – бориславські копальні – сприймається читачем очима сина Ілаша Данила Яремки, Тетяни Бойчуківни, Матія Завади та інших ріпників. Кожен з персонажів виставляє у власному житті свої цінності, тобто самостійно вибирає свій шлях у життєвому просторі.

Назва драми відразу настановлює на певний взаємозв'язок твору із біблійною притчею про блудного сина, вміщеною в Євангелії від святого Луки. Автор дотримується сюжетоопису біблійної притчі про блудного сина, переносючи місце події в гуцульське село межі ХІХ – ХХ століть, – батько Ілаш Яремко змушений відпустити власного сина Данила у світ на пошуки кращої долі, а через деякий час син повертається додому, так і не знайшовши кращої праці для душі, аніж у рідному селі поблизу своєї родини, просячи вибачення за вчинений душевний клопіт. Проте під час причитання цього твору стає зрозуміло, що автор бере за основу лише сюжетну канву притчі: його герой у процесі пошуку „вольної” праці, у процесі особистісного вибору не показаний у момент інтенсивної деградації. Драматург, беручи за основу біблійний сюжет, поглиблює і драматизує його. Так, Ілаш Яремко змушений не просто відпустити, а фактично вигнати власного сина за його пияцтво, неправильний вибір майбутньої дружини і неповажний спосіб життя в рідному селі: „Геть мені, плюгавий нездаро, непотрібе, з моїх очей!.. На зломану голову” [1, с. 228]. Таким чином цей персонаж здійснює свій моральний вибір щодо особистого ставлення до вчинків і поведінки власного сина, який став дотримуватися інших правил життя, ніж заведені у родині Яремків.

Власне, з першого монологу та наступних розмов між персонажами читач дізнається про різку зміну у характері Данила – від гарного і працьовитого сина господаря до цілковитого ледаря й п'яниці, причини якої вся родина Яремків не бажає розуміти. Таким чином порушується у драмі конфлікт батьків і дітей: Ілаш Яремко надмірно захопившись працею над своїм господарством, контролюючи все, що відбувається у власній родині, фактично не дає можливості своїм дітям самостійно вирішувати власну долю. Зміна у характері Данила Яремка є своєрідним свідченням протесту сина проти надмірного засилля батьківського авторитету. Саме тому праця у власному господарстві сприймається Данилом як така, яка не відповідає поняттю „вольної праці”, нехай вона й приносить певний матеріальний здобуток: „Думають, що я все ще малим хлопцем, коли ще козлята пас... Ні! ні! Маю вже свій толк, свій розум! Доста стариню слухав, робив, що їм забагалося; доста того добра! І червак свою волю має... Таке я не той раб, – так жити-му, як мені самому захоче ся!” [1, с. 220]. Отож, зрозуміло, що Данило Яремка насамперед мріє про вибір вільної від морального тиску праці на свою користь, яку він може самостійно собі обрати, так само, власне, як і свою дружину.

Варто зауважити, що пошук іншого способу заробку, тобто іншої праці, є частково усвідомленим самим героєм: швидше за все це також є своєрідний протест сина проти батьківського втручання у його власне життя. Щоб драматизувати ситуацію письменник вводить у твір персонажів, які негативно впливають на остаточне рішення головного героя драми залишити село: Данило вибирає собі у супутники далеко не найкращих представників свого рідного гуцульського села (Матія Заваду і Тетяну Бойчуківну), до кінця не усвідомлюючи своїх власних помилок. Фактично тримаючи на вазі вибору два світи – світ патріархального укладу, батьківський дім, світ, майбутнє якого можна передбачити, і світ робітництва, незнаний новий світ, із можливим варіантом збагачення, Данило зупиняє свій вибір на невідомості заради пошуку „вольної праці”.

Драматург чітко окреслює у п'єсі межі світу для простого селянина-гуцула невідомого і жахливого – світу бориславського робітництва. Якщо про життя гуцулів, їх побут, культуру, працю і звичаї читач може дізнатися лише з розмов персонажів, то інший світ постає перед ним у ремарках до п'єси: „Шинк в Бориславі... Ріпники, робітники і жінки лихої слави входять і виходять, всі в поношених, замазаних полотнянках... Все робить сумне вражінє крайнього, морального упадку. Де глянеш, всюди лише біда, крайня нужда, сором, голод і холод” [1, с. 228].

Зображення важкого життя бориславських робітників у С. Воробкевича частково перегукується із змістом статті І. Франка „Чого ми хочемо”, що тільки доводить актуальність порушеної проблеми у творі: „Економічний гніт жахливий. З кожним днем все дорожчають найбільш потрібні і необхідні продовольчі товари. Ростуть ціни на хліб, на м'ясо... Замість підвищити плату постійно її знижують. Роботи все менше і менше. Сотні, як не тисячі людей, позбавлені місця, ходять по вулицях і просять роботи, як милостині... Робітник бореться постійно із злиднями і живе тільки надією на краще майбутнє” [10, с. 26].

Подальшими розмовами, описами, роздумами персонажів про свою долю підкреслюється вся жахливість ситуації крайнього зубожіння бориславських робітників. Незважаючи на важку щоденну працю, робітники не отримують за неї належної плати, залишаються без жодних засобів до існування, втрачаючи при цьому навіть людську гідність: питання лише в тому коли і на якому

етапі кожен представник бориславського робітництва зупиниться, чи залишиться людиною, чи буде „пропашою силою”: „Е, братчику, налітають нераз на чоловіка гадки-думки, що не мож від них відборонити ся, як літом від вразливих мух, комарів і овадів. Замість щоби свою долю поліпшити, ми тут ще глибше в біду, в лихо поринаєм. Щербата наша доля, без завою, гола, як гидка кошава відьма, скалить тут до нас свої пні-зуби, рада би нас пожерти і сьміє ся голосним реготом з наших злиднів, з нашого горя, з журби і кривди” [1, с. 233].

Таким чином, зображаючи у своїй п'есі жажливі картини життя бориславського робітництва С. Воробкевич звертає увагу своїх сучасників до досить актуальної проблеми свого часу – тяжкого становища колишніх селян на міських копальнях, закликає не залишатися байдужими до долі кожного робітника, зупинити використання дешевої робочої сили задля власного збагачення. „Заробок ріпників у Бориславі вертає знову в ту мошенку, з котрої вийшов. Як обридне ріпникові жити в Бориславі, яким же вертає він у родиме село? Старцем, калікою, тілесним і душевним сухотником, пропашою, бо люди недолею пригнані в той Борислав, там і послідню частину лучшого чуття тратять, поринають і топляться і гнилизні, безодній безстидності” [3, с. 327], – зазначав у дослідженні тодішнього становища С. Воробкевич у праці „Борислав і його земні скарби”.

Важка праця на копальнях фізично і морально знесилоє колишніх селян, водночас, як бачимо з їх роздумів, і не дає замислитися над можливим варіантами пошуку якогось іншого заробітку: „Та кип'ячка-ропа, той земляний віск других збагачує, а нас до крайности нищить. Коли сюда приволочиш ся, то тебе тут якась клята сила мов зачарованими ланцями до того незносного сопуху приковує. З сего пекла на волю добути ся нема виходу, нема спасеня” [1, с. 236].

Саме у такий жажливий світ спрямовує свого героя С. Воробкевич, щоб чітко окреслити різницю між минулим, „нещасливим” і „невольним” життям, і сучасним життям сповненим „вольної” праці. Фактично життя бориславського робітництва читач сприймає очима Данила Яремки, який вже звик до таких жажливих умов існування. Однак моральний стан головного не досить спокійний – спочатку це думки, що „на душі щось каменем-скалою тяготить”, які надалі посилені подвійною зрадою, здавалося б своїх найкращих побратимів.

Отже, відбувається своєрідне тимчасове „прозріння” головного героя драми: звинуваченням свого колишнього побратима Матія Завади Данило Яремка прагне пояснити для самого себе причину розриву з родиною: „Мене він забив, навіки знищив. Моє щастє, мій золотий ясний рай чорними хмарами закрит, моє серце на дрібні кусні роздробив, мене з любими родичами на віки розлучив; через него я блудним сином став” [1, с. 242]. Письменник поступово готує читача до розв'язання основного конфлікту твору, до його логічного завершення – родина Яремків шукає Данила і чекає на його повернення. Однак сам Данило про це нічого не знає, знаходячись весь час у роботі, яка відволікає від думок. Численні діалоги, основний монолог на початку III акту драми розкриває весь внутрішній світ головного персонажа. Данило поступово починає усвідомлювати, що у пошуках на чужій стороні „вольної” праці, у процесі втечі від самого себе він геть заплутався – і той світ, наповнений дійсно вольною працею, на своїй землі, на власне майбутнє опинився недосяжним, у далекому минулому, а незнаний чужий світ так званої „вольної праці”, світ копалень став справжнім лихом у його житті. Картаючи себе за зроблений неправильний крок, персонаж у монологі сповідується перед самим собою, читачем і Богом: „Рад би-х, дуже рад би-х домів вернути ся, там на високій верховині, межі ялицями і смереками, серед запаху гірського цвіту, серед шуму бистрих потоків, серед звуків чабанської трембіти, моє тяжке горе забути, но годі! Лиха доля прикувала мене до сего пекла зелізними ланцями, мені стидно перед очи дедя й нені показати ся, їм перед очи ступити. Де моя честь, де моя добра слава? Серце я їм роздер, блудним сином став, своє тихе щастє на віки утратив” [1, с. 260].

Як бачимо, світлі тони у спогадах Данила говорять про перенесення акцентів у зображенні двох світів – життя і праця на землі стає для персонажа справді ідеалом вольної праці, до якої так прагнув він, але заплутався в результаті неправильно прийнятого рішення. Однак, зауважмо, остаточного рішення щодо повернення до рідної домівки Данило не може прийняти, адже боїться бути непростим своєю родиною і своєю дівчиною Оленою, яку він залишив заради іншої.

Спасіння своєї загиблої душі Данило бачить лише у важкій і небезпечній праці – він постійно бере участь у роботі, яка є вкрай небезпечною – спускається під землю у копальні, здобуває земляний віск, кожного разу наражаючи себе на отруєння нафтовими випаровуваннями. Драматург за допомогою експресивних реплік героїв, уривчастих фраз, полеміки ріпників із власником копальні

з натуралістичними подробицями детально описує найтрагічніший момент у житті Данила: на великій глибині він ледь не гине від отруйного газу. С.Воробкевич посилено драматизує епізод повернення на поверхню землі Данила шляхом появи його колишньої нареченої Олени, яка пішла до Борислава шукати своє втрачене кохання.

Таким чином саме на межі життя і смерті у житті Данила зіштовхуються знову два світи, два можливі вибори своєї майбутньої долі: залишитися померати у Бориславі чи йти додому разом із коханою до власної землі і родини. Вважаючи себе великим зрадником, Данило не розраховує на прощення, адже лише у мріях вимальовується для нього той щасливий світ вольної праці і вольного життя у рідному селі: „Я сонечко правди бачив, – там лише радість, не видати там сліз, нужди і кривди. Видно лише наші цвітисті луки, наші рокити-скали, нашу милу Верховину, наші сині високі Карпати. Котив ся там лише голос наших звучних, голосистих дзвонів, наших чобанських флюяр і трембіт, чув ся там лиш гримучий шум наших рік і потоків...” [1, с. 268].

Карпати, Верховина, гірські луки та річки – ось ті смислові концентри, які здатні тримати героя на цьому світі. Власне спогад про них, а також готовність Олени пожертвувати життям заради свого коханого й показують головному персонажу правильний шлях пошуку вольної праці – шлях повернення до рідної оселі, гуцульського краю. Данило усвідомлює власну помилку – щастя і кращу долю треба шукати поряд, а не в далеких невідомих світах. Тому й повернення додому головного персонажа драми „Блудний син” зображує С. Воробкевич як свято возз’єднання родини, свято душі, свято єднання з рідним краєм. Покаяння Данила у неправильному виборі сприймається його батьками як свідчення єднання двох поколінь, взаємозв’язку минулого з сучасним, у якого буде майбутнє: „Простіть грішного блудного сина! – Я думний, свавільний збочив з правої дороги, оставив деда і неню, завернув на розпустний шлях, не слухав ні ваших напостань... Я пропасть перескочив, лишив солодку темряву, силоміць на світ божий вернув і зрік ся схибленого життя та дурного і пустого розуму. Приміть, пригорніть свого блудного сина до свого скорбного серця!” [1, с. 278].

Для родини Яремків С. Воробкевич обирає щасливе майбутнє: п’єса має мелодраматичний фінал, Данило одружується з Оленою, а його рідна сестра Василина обере Петра Дудку, доброго і порядного господаря. Натомість здеморалізовані Матій Завада і Тетяна, колишня кохана Данила, отримують важке закінчення, здавалося б, щасливого життя: Матій покінчує життя самогубством, а Тетяна, повернувшись зовсім хворою у своє село помирає. Такий мелодраматичний фінал дещо знижує загальне експресивне навантаження драми, попри це п’єса „Блудний син” спонукає швидше за все замислитися над багатьма проблемами того часу. Вражає насамперед те, що захоплення етнографізмом не принесло п’єсі зниження її мистецької вартості.

Отже, проблема особистісного вибору гуцула-селянина у п’єсі „Блудний син” вирішується у напрямі втілення у життя стратегічного життєвого рішення. Остаточо обравши свої правильні життєві орієнтири, головний персонаж драми Данило Яремка доходить до висновку, що лише єднання з рідною землею дає внутрішні фізичні і моральні сили людині, натхнення на подальшу працю. Розкриваючи життєві перипетії головного персонажа драми С. Воробкевич прагне довести, що так само, як слушний особистісний вибір, полегшуючи подальше успішне функціонування особи, у даному разі Данила Яремки, не може до кінця гарантувати його, так і вибір, що був неоптимальним або й зовсім неправильним, не є (крім трагічних випадків, показаних у драмі на долі колишніх товаришів Данила) фатальним. Його негативні наслідки, як правило, можуть бути значною мірою компенсовані завдяки розумній наполегливій праці – і новим, адекватнішим стратегічним життєвим рішенням.

Література

1. Воробкевич Із. Твори. В 3 т. / Із. Воробкевич. – Львів : б/в, 1911. – Т. III. Драматичні твори. – 420 с.
2. Воробкевич С. Вибрані поезії / Вступна стаття, упорядкування, примітки і пояснення слів В.М. Лесина та О.С. Романця / Сидір Воробкевич. – К. : Рад. письменник, 1964. – 155 с.
3. Воробкевич С. І. Вибрані твори / Упорядкування, підготовка текстів, передмова та примітки П. М. Никоценка, М. І. Юрійчука / С. І. Воробкевич. – К. : Дніпро, 1987. – 358 с.
4. Воробкевич С. Твори / Упорядкування, підготовка текстів, вступна стаття та примітки М. Г. Івасюка / С. Воробкевич. – Ужгород : Карпати, 1986. – 562 с.
5. Івасюк М. Жайворонок рідного краю / М. Івасюк // Воробкевич С. Вибрані твори. – Ужгород : Карпати, 1986. – С. 3-20.

6. Маковей О. Загальні замітки про драматичні твори Із. Воробкевича / О. Маковей. – Воробкевич Із. Твори. В 3 т. – Львів : б/в, 1911. – Т. III. Драматичні твори. – С. 404-417.
7. Никоненко П.М., Юрійчук М.І. Сидір Воробкевич : Життя і творчість / П.М. Никоненко, М.І. Юрійчук. – Чернівці : Рута, 2003. – 208 с.
8. Погребенник Ф. Талановитий буковинський письменник : (До 120-річчя з дня народження С. І. Воробкевича) // Рад. Буковина. – 1956. – 6 травня. – С. 3.
9. Український драматичний театр : У 2-х т. – К. : Наукова думка, 1967. – Т.1. – С. 303. 519 с.
10. Франко І. Чого ми хочемо? / І. Франко // Франко І. Зібр. творів: У 50-и т. / І. Франко. – К.: Наукова думка, 1984. – Т. 44. – Кн. 1. – С. 26. С. 25-27.
11. Франко І.Я. Про театр і драматургію. Вибрані статті, рецензії та висловлювання. – К.: АН УРСР, 1957. – 346 с.
12. Юрійчук М. Сидір Воробкевич // Письменники Буковини II половини XIX – першої половини XX ст.: Хрестоматія / За ред. Б. І. Мельничука і М. І. Юрійчука. – Чернівці : Прут, 2001. – С. 91-94.